

تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی ششم دبستان بر اساس مولفه مهارت‌های اجتماعی

پری فهندژ سعدی^۱

حسین افلاکی فرد^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۰۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۰۱

چکیده

هدف از پژوهش حاضر، تحلیل محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی ششم دبستان بر اساس مولفه‌های مهارت اجتماعی به روش فرای بود. روش تحقیق استفاده شده در این پژوهش، کیفی و به شیوه تحلیل محتوای سطح خوانایی فرای و بر اساس مؤلفه مهارت‌های اجتماعی بوده و جامعه آماری شامل کتاب ششم مطالعات اجتماعی بود. براساس مؤلفه مهارت و روش فرای نمونه آماری که به صورت تصادفی انتخاب شده است، شامل سه متن ۱۰۰ کلمه‌ای از ابتدا، وسط و آخر کتاب درسی مورد نظر بود. بر اساس مؤلفه مهارت‌های اجتماعی به روش فرای با توجه به یافته‌ها می‌توان گفت در کتاب مطالعات اجتماعی ششم ابتدایی، مهارت‌های اجتماعی در فصول مختلف ارائه شده است. بیشترین توجه در زمینه مهارت‌های ارتباطی به مقوله مهارت‌های برقراری ارتباط، بیشترین توجه در زمینه مهارت‌های خودگردانی به مقوله مهارت‌های مشورت با دیگران و بیشترین توجه در زمینه مهارت‌های جرات ورزی به مقوله مهارت‌های شناسایی حقوق خود و دیگران می‌باشد. اصل سادگی به دشوار یا دشوار به سادگی در کتاب رعایت نشده است و مؤلفان کتب درسی، چالش مطالب را بر اساس الگوی خاصی انجام نداده‌اند. همچنین بر اساس نمودار شاخص فرای مشخص گردید که مطالب موجود در کتاب، برای پایه دوازدهم مناسب بوده و این مطالب برای دانش‌آموزان کلاس ششم دشوار بوده و با سطح خوانایی آنان تناسب ندارد. در پایان پژوهش و با توجه به نتایج به دست آمده، پیشنهادهای ارائه شده که با عمل به آنان می‌توانیم شاهد سازمان‌دهی و نظم‌بخشیدن به محتوای کتب درسی باشیم و متناسب با سطح کلاسی و سنی دانش‌آموزان مطالب را به صورت هدفمند ارائه کرد.

واژگان کلیدی: کتب درسی، مطالعات اجتماعی، ششم دبستان، تحلیل محتوا، سطح خوانایی فرای.

^۱ دانشجوی کارشناسی، گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، شیراز، ایران

^۲ استادیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، شیراز، ایران

مقدمه

یادگیری در دوران ابتدایی از حساسیت ویژه‌ای برخوردار بوده، چرا که این امر بر ساخت شخصیت فرد هم از نظر علمی و هم از نظر کیفی مؤثر است. این دوره مقدمه‌ای برای دستیابی به اهداف خواهد بود. بنابراین هر گونه تعلل در تدوین و تألیف منابع یادگیری این دوره و آموزش‌های خاص آن عواقب سوء و یا شاید مادام‌العمر به همراه خواهد داشت. نیروی انسانی پیشرفته، متخصص و تربیت یافته یکی از نیازهای مهم و اساسی برای پیشرفت یک جامعه است که وزارت آموزش و پرورش عهده‌دار این مسئولیت خطیر می‌باشد. آموزش و پرورش خود به زیرمجموعه‌هایی تقسیم می‌شود که در سطح خرد آن می‌توان به کلاس و مدارس اشاره کرد. مدرسه را می‌توان به مثابه یک سیستم دانست که متشکل از ورودی، پردازش (فرآیند) و خروجی می‌باشد. کتاب مطالعات اجتماعی که از مهم‌ترین و در دسترس‌ترین رسانه‌های آموزشی جهت آماده سازی دانش آموزان برای حضور در جامعه می‌باشد نقش مؤثری را در نظام تعلیم و تربیت ایفا می‌کند. بسیاری از پژوهشگران، کتاب درسی را به عنوان یکی از رسانه‌های کارآمد و اثربخش آموزشی محسوب کرده‌اند که زمینه‌ی یادگیری و خودآموزی را برای فراگیران فراهم نماید (آل احمدی و شرفی ابقا، ۱۳۹۵). فرد در این کتاب با مفاهیمی همچون «دوستی و آداب آن، تصمیم‌گیری و نحوه اتخاذ یک تصمیم درست، کشاورزی در ایران، منابع انرژی در ایران، پیشرفت مطالعات و فنون در دوره اسلامی، آشنایی با استان اصفهان به عنوان یکی از استان‌های مهم در دوره صفویه، اوقات فراغت، پوشاک و طرز تهیه و مصرف آن، دریا‌های کشور ایران و روابط ایران با کشورهای همسایه، ایستادگی در برابر بیگانگان و خرمشهر به عنوان یکی از شهرهای مهم و حیاتی»، آشنا می‌شوند. با توجه به موارد ذکر شده می‌توان اینگونه برداشت کرد که کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم دبستان، اطلاعات مفیدی را در ابعاد مختلف در اختیار فراگیران قرار می‌دهد و آنان را با آداب، رسوم و فرهنگ کشور خود و حتی کشورهای دیگر آشنا می‌کند؛ در نتیجه گنجاندن این کتاب در این مقطع کار درست و ضروری می‌باشد. (حسن مرادی، ۱۳۸۹).

لذا اگر دانش‌آموز در تجارب یادگیری و مؤلفه‌های اجتماعی سهیم گردد، یادگیری و عملکرد او در محیط عمیق و معنادار صورت خواهد گرفت. پس لازم است چگونگی شیوه ارائه محتوا با روش فعال مشخص گردد تا آموزش طراحی گردد که به عنوان آزمایشگاهی برای یادگیری چگونه آموختن باشد (رحیم‌زاده، حاجی و پورقلی، ۱۳۹۵). از آنجایی که امروزه یکی از دغدغه‌های برنامه‌ریزان و مؤلفان

آموزشی، همخوانی محتوا و سطح خوانایی آن با ویژگی‌های دانش‌آموزان و همچنین تقویت مهارت‌های اجتماعی برای حضور مؤثر در جامعه می‌باشد، باید به دنبال راهی بود تا مشخص کرد که آیا مطالب ارائه شده را می‌توان مثبت ارزیابی کرد و آن را متناسب با سطح درک دانش‌آموزان دانست یا خیر. حال برای اینکه این امر مشخص شود، باید از تکنیکی جامع استفاده کرد که بتواند جواب مشخصی را ارائه دهد. یکی از بهترین و کارآمدترین این روش‌ها، تحلیل محتوا می‌باشد. تحلیل محتوا از تکنیک‌هایی به شمار می‌رود که مربوط به روش اسنادی در پژوهش مطالعات اجتماعی است و روش اسنادی را می‌توان اینگونه بیان کرد که هدف‌های پژوهش مورد نظر، با مطالعه، تحلیل و بررسی اسناد و متون تحقق می‌یابد. تکنیک تحلیل محتوا از طریق تحلیل و آنالیز محتوا به دنبال آن است که با استفاده از تحلیل، داده‌ها و اطلاعات مفیدی را در اختیار فراگیران قرار دهد. تحلیل محتوای کتاب درسی یک شیوه‌ی پژوهشی دقیق، عمیق و پیچیده است که از طریق تجزیه و تحلیل متون به تعیین تعداد مفاهیم و واژه‌های درون متون می‌پردازد تا ارتباط بین مفاهیم، معانی، تأکیدات و دلالت‌ها را مشخص کند و برای توصیف و طبقه‌بندی مقوله‌های موجود در پیام آشکار از طریق درک موقعیت و شرایط سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی نویسنده به تفسیر آثار و پیامدهای پیام در فراگیر بپردازد (حسن مرادی، ۱۳۸۸).

تحلیل محتوا براساس مولفه مهارت اجتماعی می‌تواند به عنوان یک رویکرد مهم معلمان، مؤلفان کتاب درسی و حتی دانش‌آموزان را با نکاتی مواجه سازد که به نقاط ضعف و قوت فعالیت‌های خود پی ببرند و در صدد تقویت نقاط قوت و رفع نقاط ضعف خود گام بردارند. بر پایه پژوهش‌های انجام شده، مهارت‌های اجتماعی به عنوان منبع مهمی از منابع مؤثر ارتباطی در نظام آموزشی به حساب می‌آیند. (رئیس، حاجی کرم، بخشی، طهرانی زاده و امانی، ۱۳۹۹).

در تحلیل محتوای براساس مولفه طبق بررسی‌های انجام شده ۳۳۶ بررسی و ۴۸ مولفه در ابتدا تفکیک شده و سپس به حذف ۴۸ مولفه پرداخته و در نهایت گزینش‌های نهایی انجام شده است. براساس کتب تحلیل محتوا تفکیک و مولفه سازی تعداد ۵۶۶ مورد در نظام بررسی دانمارک الگویی جهت بررسی می‌باشد. مولفه‌های بیان شده با توجه به تفکیک عددی در ۶ مولفه سازمان یافته و روش مریل را به مولفه اجتماعی مرتبط می‌سازد. (رئیس، ۱۳۹۹).

سان، لیو و یو^۱ (۲۰۲۰) بیان کرده‌اند که مهارت‌های اجتماعی مجموعه رفتارهای فراگرفته‌ای است که فرد را قادر می‌سازد با دیگران رابطه مؤثر داشته و از عکس‌العمل‌های نامعقول اجتماعی خودداری کند.

در یک برداشت جامع، مهارت‌های اجتماعی ابزارهایی هستند که افراد را قادر می‌سازند تا ارتباط برقرار کنند، یاد بگیرند، کمک بخواهند، نیازهایشان را به روش‌های مناسب برآورده کنند، با دیگران همکاری و همراهی کنند، دوستی ایجاد کنند، روابط سالم را توسعه دهند، قوت‌ها و ضعف‌های خودشان را در جامعه بشناسند، از خودشان مراقبت کنند و به‌طور کلی بتوانند با جامعه به‌طور موزون تعامل کنند. (دود و تیرنی^۲، ۲۰۱۷).

مهارت‌های اجتماعی بسیار متنوع اند و تقسیم‌بندی واحدی برای آنها وجود ندارد. نظریه پردازان، درباره تقسیم‌بندی‌های مهارت‌های اجتماعی دیدگاه‌های متفاوتی دارند (ماتسون، هس و ماهان^۳، ۲۰۱۳). مهارت‌های ارتباطی، مهارت‌های هویت‌یابی و مهارت‌های همکاری اجتماعی را برای دستیابی به مهارت‌های اجتماعی در نظر گرفته‌اند. (ماتسون^۴، ۲۰۱۳).

اشلانت و مک فال^۵ (۲۰۱۰) می‌گویند، مهارت‌های اجتماعی عبارت است از فرآیند مرکبی که فرد را قادر می‌سازد به گونه‌ای رفتار کند که دیگران او را با کفایت تلقی کنند. مهارت‌ها توانایی‌هایی لازم برای انجام رفتارهای هدفمند و موفقیت‌آمیز هستند.

مهارت‌های اجتماعی مجموعه‌ای از رفتارهای معین و آموخته شده است که افراد در روابط میان-فردی، برای به دست آوردن تقویت‌های محیطی یا حفظ آنها انجام می‌دهند. لذا می‌توان گفت مهارت‌های اجتماعی یکی از عناصر اصلی اجتماعی شدن در تمام فرهنگ‌ها است. به‌طور کلی، مهارت‌های اجتماعی به مهارت‌هایی گفته می‌شود که شالوده ارتباطات موفق و دوست‌یابی را تشکیل می‌دهند و شامل مؤلفه‌هایی مانند ارتباط غیرکلامی، همدلی با دیگران، بیان احساسات و عقاید، انتقادپذیری، ابراز وجود و جلب حمایت دیگران است. (گرشام، وان و کوک^۶، ۲۰۰۶؛ راثو، بیدل و مرای^۷، ۲۰۰۸).

1. Sun, Lio & Uoe

2. Dowd & Tierney

3. Matson, Hes & Mahan

4. Matson

5. Eshnalt & MF

6. Gersham, Van & Cook

7. Rao, Beidel & Murray

نتایج پژوهش قاسمی و مجیدی پرست (۱۳۹۳) نشان می‌دهد که در درس مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی به مهارت جرأت ورزی و نه گفتن توجه شده و این مهارت اجتماعی برای دانش آموز تبیین شده است، و همچنین به برخی از مقولات مهارت اجتماعی مانند خود-گردانی توجه نسبتاً کافی شده است.

دهقانی و امین خندقی (۱۳۹۰) در پژوهش خود، پس از آسیب شناسی طراحی برنامه درسی مطالعات اجتماعی، نتیجه گرفتند که برای طراحی یک الگوی مناسب برنامه‌درسی و تعیین رویکرد ارزشی مناسب باید منشأ اساسی کار از محیط فرهنگی، فکری، اجتماعی، تاریخی و بومی هر کشور آغاز شود. در پژوهش دیگری مشخص شد که میزان مهارت‌های اجتماعی در کتاب‌های مطالعات اجتماعی مجموعاً در حد متوسط بوده و تعداد و درصد مقوله‌های اجتماعی در کتاب پایه سوم ابتدایی بیشتر از پایه چهارم و در کتاب چهارم بیشتر از کتاب پایه پنجم است. (دهقانی، ۱۳۸۸).

اسلامی و همکارانش (۱۳۹۸) نتیجه گرفتند که کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی، از نظر ایجاد و پرورش مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی بسیار غنی و قوی بوده و زمینه لازم را برای رشد اجتماعی و ارتباطی دانش‌آموزان فراهم کرده است. حسینی نسب و دهقانی (۱۳۸۷) نیز نتیجه گرفتند که توالی و مداومت، که از اصول سازماندهی محتوا در زمینه مهارت‌های اجتماعی است در کتب تعلیمات اجتماعی رعایت شده است.

از روش‌های مختلفی می‌توان به تحلیل محتوای کتاب درسی پرداخت که یکی از این روش‌ها، سطح خوانایی فرای می‌باشد. با توجه به اهمیت کتاب درسی و محتوای ارائه شده در آن، تحقیقات متعددی در این زمینه صورت گرفته است که در ادامه به مواردی از آنها اشاره می‌کنیم. قدرت خوانایی به مجموعه‌ای از عواملی اطلاق می‌شود که فرد را در خواندن متن، درک پیام‌های موجود در متن یاری می‌رساند. همچنین در این میان، عواملی زمینه‌ساز بروز اشتباه در هنگام خواندن می‌شوند که به کتاب درسی برمی‌گردد. کتاب‌های درسی باید از لحاظ ویرایش، علائم نگارشی، تعداد و طول جملات، تعداد و طول کلمات عاری از هر گونه اشتباه باشد تا فرد را در فرآیند خواندن با مشکل مواجه نکند. خوانایی را مقیاسی برای نشان دادن میزان سهولت خواندن و فهمیدن نوشته‌ها تعریف کرده و متنی را خوانا می‌داند که خواننده آن بتواند به صورت روان آن را بخواند و به آسانی مفهوم آن را درک کند. هر محتوای درسی باید با سطح یادگیری فراگیران خود مطابقت داشته باشد. استفاده از کلمات نامفهوم و دشوار و یا طولانی مانع از یادگیری مطلوب می‌شود. بنابراین یکی از اهداف اصلی در تهیه‌ی مواد

آموزشی، افزایش امکان سهولت یادگیری فراگیران با بهره‌گیری از لغات مناسب است. بنابراین بی‌دلیل نیست که می‌گویند در فرایند یاددهی - یادگیری باید از جایی شروع کرد که مخاطب قرار دارد نه جایی که انتظار داریم به آنجا برسد (رسولی و امیرآتشایی، ۱۳۹۳).

نظریاتی فرد و رجبی (۱۳۹۷) با بررسی «سطح خوانایی کتاب فارسی خوانداری ششم ابتدایی با استفاده از پنج شاخص خوانایی گانینگ، فرای، فلش، کین کید، پاور»، به این نتیجه رسیدند که اصل ساده به دشوار رعایت نشده است و سطح خوانایی کتاب بالاست و در حد درک و فهم دانش‌آموزان پایه‌ی ششم نمی‌باشد و با توجه به سطح سنی و کلاسی کتاب فارسی ششم برای پایه‌های بالاتر مناسب است. خدمتیان، ستوده، زاهدی و حاجی نسب (۱۳۹۶) در تحقیق خود تحت عنوان «ارزیابی و سنجش خوانایی کتاب مطالعات اجتماعی ششم ابتدایی بر اساس فرمول فرای، گانینگ و فلش»، به این نتیجه دست یافتند که با توجه به میانگین سیلاب‌ها و جملات و مقایسه آن با نمودار فرای، مطالب کتاب برای کلاس یازدهم مناسب است. به عبارت دیگر قدرت خوانایی مطالب کتاب، نسبت به دانش‌آموزان کلاس ششم ابتدایی بالا بوده و خواندن و درک مطالب برای فراگیران یقیناً دشوار است. نتیجه نهایی حاصل از انجام عملیات فرمول گانینگ گویای این است که قدرت خوانایی مطالب تعیین شده در نمونه‌ها بر اساس فرمول گانینگ برای کلاس ۲۰ خوب است و برای کلاس ششم ابتدایی بسیار دشوار است. در فرمول فلش از لحاظ توصیف سبک، سطح مطالب بررسی شده معمولی است و از نظر هجاها طول کلمات خیلی زیاد بوده و نسبت به خوانایی فراگیران کلاس ششم خیلی دشوار است. زندیه، امینی گیلوانی، فضل‌الهی و حیدری (۱۳۹۴) در پژوهش خود تحت عنوان «ارزیابی و سنجش خوانایی کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی بر اساس فرمول‌های فلش و لافلین»، به این نتیجه دست یافتند که اولاً براساس فرمول فلش درجه سادگی کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی، بسیار دشوار و متناسب با درجه آموزش رسمی اواخر دانشگاه است. ثانیاً بر اساس فرمول لافلین، سطح کلاسی و سطح سنی کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی متناسب با سن دانش‌آموزان آن پایه نمی‌باشد. به‌طور کلی، نتایج پژوهش نشان داد که سطح خوانایی کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی، متناسب با سن دانش‌آموزان آن پایه نمی‌باشد. فضل‌الهی و ملکی توانا (۱۳۹۰)، در پژوهش خود تحت عنوان «ارزیابی و سنجش خوانایی کتاب مطالعات پایه سوم ابتدایی بر اساس پنج فرمول فرای، گانینگ، فلش، لافلین و کلوز»، به این نتیجه دست یافتند که اولاً اصل ساده به دشواری در تنظیم محتوای مطالب کتاب رعایت نشده است و از نظر کلمات مطالب از دشوار به

ساده و تداوم آن از ساده به دشوار است. ثانیاً قدرت خوانایی، سطح کلاسی و سطح سنی مطالب نسبت به کلاس سوم تناسب ندارد. ثالثاً از لحاظ سبک، سطح مطالب معمولی، هجاها خیلی دشوار و تخمین آن برحسب درجه‌های آموزش رسمی در حد بسیار بالایی است. رابعاً محتوای مطالب در حد فشار روانی واسترس زاست و توانایی آموزش مستقل را ندارد. شیخ‌زاده (۱۳۸۷) در پژوهش خود به مقایسه سطح خوانایی کتاب فارسی چهارم و ششم ابتدایی پرداخته است. یافته‌های او حاکی از آن است که سطح خوانایی در بین بخش‌های اول و وسط کتاب چهارم تفاوت محسوسی دارد و هر دو متن در سطحی بالاتر از سطح توانایی دانش‌آموزان چهارم قرار دارد. همچنین بین سطح خوانایی بخش دوم و سوم کتاب ششم هم تفاوت وجود داشت و هر دو متن از این نظر بالاتر از سطح دانش‌آموزان قرار داشت و دارای میزان بالایی از دشواری خوانایی بود.

نتایج تحقیق حسینی‌نسب (۱۳۹۷) که به بررسی کتاب‌های فارسی پایه اول تا ششم دبستان پرداخته بود، نشان می‌دهد که رنگ‌های شاد و متنوع و استفاده از تصاویر شاخص‌های برتر این کتاب‌هاست. او استفاده از قالب‌های ادبیات به ویژه داستان‌های متنوع را به مؤلفان پیشنهاد داده است. با توجه به این که یکی از مهمترین کانالها در برخورداری دانش‌آموزان از مهارت‌های اجتماعی و مولفه‌های آن، استفاده از محتوای آموزشی مناسب است. کتاب‌های درسی می‌تواند در زمینه ایجاد و توسعه مهارت‌های اجتماعی و مولفه‌های آن نقش بسزایی داشته باشد. از آنجا که در ایران مقوله مهارت‌های اجتماعی در برنامه‌های درسی مغفول واقع شده است. محقق قصد دارد در این پژوهش به تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی ششم دبستان بپردازد. لذا این سوال اساسی مطرح می‌شود که با توجه به اهمیت مهارت‌های اجتماعی و مولفه‌های آن تا چه اندازه در محتوای کتاب مطالعات اجتماعی ششم دبستان به مولفه‌های مهارت‌های اجتماعی پرداخته شده است. پس با توجه به آنچه در قسمت قبل بیان شد. این روش به بررسی مولفه‌های اثر بخش و مرتبط با مهارت اجتماعی و آگاهی‌های دانشی و عملکردی پرداخته و پس از تحلیل به بررسی رابطه مولفه‌ها با یکدیگر و ارتباط شبکه‌ای آنها پرداخته شده است. صابحنظران پس از بررسی این مولفه‌ها به رفع نواقص احتمالی کتب تا سر حد امکان پرداخته‌اند.

روش

این پژوهش، براساس مؤلفه مهارت اجتماعی و بر اساس شیوه تعیین سطح خوانایی فرای می‌باشد. جامعه آماری شامل کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم دبستان بود. از آنجا که هدف کلی پژوهش بررسی محتوای کتب مطالعات اجتماعی پایه ششم بر اساس مؤلفه مهارت اجتماعی به روش فرای بود. بررسی وضعیت کتاب درسی مطالعات اجتماعی ششم یک تحلیل توصیفی به حساب می‌آید و شامل توصیفی دقیق از مقوله‌های در ارتباط با مهارت‌های اجتماعی در کتاب درسی مورد بررسی شناسایی شده است. برای اجرای این تحقیق با توجه به ماهیت تحلیل، پژوهش و هدف‌های آن از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. جامعه آماری این تحقیق عبارتند از کتاب مطالعات اجتماعی ششم دبستان و در اینجا از سه بخش کتاب نمونه گیری انجام شده و به عنوان نمونه در نظر گرفته و همچنین از جدول فراوانی درصد فراوانی نمودارها استفاده شد. پس از ایجاد مقوله اصلی مقاله‌های فرعی ارایه شده است. در این پژوهش محتوای کتاب مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است؛ که با توجه به سؤالات پژوهش شش جدول از تجزیه و تحلیل متون کتاب مطالعات اجتماعی ششم حاصل شد. نمونه آماری که به صورت تصادفی انتخاب شده است، شامل سه متن ۱۰۰ کلمه‌ای از ابتدا، وسط و آخر کتاب درسی مورد نظر می‌باشد. در روش تحلیل محتوا به شیوه فرای اعتقاد بر این است که هر قدر طول جمله کوتاه باشد، به همان میزان قدرت خوانایی بیشتر است. این روش بر اساس شمارش هجاها و جمله‌ها در یک پاراگراف از متن کتاب درسی بنا شده است. این روش در سال ۱۹۵۱ توسط ادوارد بی فرای با هدف تخمین سطح خوانایی کتاب‌های درسی بر اساس دو اقدام ساده ریاضی؛ شمارش هجاها یا سیلاب‌ها و جملات، تعیین فرآیند تنظیم محتوای کتاب‌های درسی در رعایت اصل تنظیم مطالب از ساده به دشوار، و تعیین سطح کلاسی مطالب مطابق پایه‌های تحصیلی رسمی آموزش و پرورش (اول تا دوازده) طراحی و ارائه گردید. فرای معتقد بود هر چه طول جملات و کلمات کوتاه‌تر باشد، یادگیری و یادآوری آن برای فراگیر ساده‌تر و سریع‌تر اتفاق می‌افتد. به عبارت دیگر طول جملات و کلمات قدرت خوانایی مطالب را تعیین می‌کند، از طرف دیگر مطالب باید طوری سازمان داده شود که مطالب قبلی زمینه‌ساز تسهیل یادگیری مطالب جدید و آتی شود و ساختار آن از ساده شروع، رفته رفته به سمت دشواری یا پیچیده شدن حرکت کند. فرآیند ارزیابی قدرت خوانایی کتاب‌های درسی بر اساس فرمول ادوارد فرای به ترتیب زیر است:

۱- انتخاب حداقل سه متن یک صد کلمه‌ای از بخش‌های ابتدایی، وسط و انتهای کتاب یا متن مورد ارزیابی به صورت تصادفی. در انتخاب و شمارش متون و کلمات مذکور باید به موارد زیر توجه کرد.

- متون یک صد کلمه‌ای، باید سه نمونه متفاوت از بخش‌های مختلف متن مورد ارزیابی را در اختیار قرار دهد. برای دسترسی به این -مهم اولاً باید دقیقاً یکصد کلمه برای هر متن انتخاب کرد و ثانیاً متن مورد نظر را به سه قسمت مساوی تقسیم کرده و سپس از هر بخش از طریق روش‌های تصادفی یک درس یا یک پاراگراف را گزینش کرد.

- کلمات انتخاب شده باید مربوط به متن درس بوده و از انتخاب مطالب مربوط به سؤالات و... نباشد.

- کلمات انتخاب شده باید متوالی باشند. بنابراین اگر در متن انتخاب شده یک صد کلمه وجود نداشته باشد، باید متن را عوض کرد یا شمارش کلمات را از ابتدای درس بعدی ادامه داد.

- در شمارش کلمات از شمردن اسامی خاص باید خودداری شود.

۲- شمارش تعداد سیلاب‌های موجود در هر کدام از متون یک صد کلمه‌ای (سیلاب‌ها اسامی خاص شمرده نمی‌شوند).

۳- تعیین تعداد جملات موجود در هر کدام از متون یک صد کلمه‌ای بر اساس سه شاخص نقطه (.)، علامت سؤال (?) و علامت تعجب (!). باید توجه کرد اگر یکصدمین کلمه در انتهای جمله قرار نگیرد، جمله آخر به صورت نسبی تعیین می‌شود، برای اینکار تعداد کلمات انتخاب شده در داخل نمونه صد کلمه‌ای به کل کلمات موجود در جمله آخر تقسیم و نتیجه در ۱۰۰ ضرب می‌شود.

۴- محاسبه میانگین تعداد سیلاب‌های موجود در سه متن یک صد کلمه‌ای.

۵- محاسبه میانگین تعداد جملات در سه متن انتخاب شده.

۶- تعیین سطح خوانایی (برای تعیین سطح خوانایی متن مورد ارزیابی، باید میانگین تعداد جملات را روی محور افقی و میانگین سیلاب‌ها را روی محور عمودی جدول فرای مشخص کرده و محل تلاقی خطوطی که از این نقاط به موازات محور کشیده می‌شود، بدست آورد. نقطه تلاقی گویای سطح خوانایی و کلاس مناسب است که با اعداد ۱ تا ۱۲ و مطابق پایه‌های تحصیلی رسمی شماره‌گذاری شده است).

۷- تعیین ساختار تنظیم مطالب (رعایت اصل ساده به دشوار). (فضل‌الهی، ۱۳۹۴).

در این روش می‌توان مشخص کرد که مطالب از ساده به دشوار طراحی شده است یا بالعکس از دشوار به ساده. اگر تعداد جملات متن یکصد کلمه‌ای اول، کمتر از متن دوم و تعداد جملات متن دوم کمتر از تعداد جملات متن سوم باشد، می‌توان گفت که نحوه چینش مطالب از دشوار به ساده می‌باشد. حال اگر تعداد جملات متن یکصد کلمه‌ای اول، بیشتر از متن دوم و تعداد جملات متن دوم بیشتر از متن سوم باشد، می‌توان اذعان داشت که چینش مطالب از ساده به دشوار طراحی شده است که این امر، موردی مطلوب برای چینش محتوای کتاب‌های درسی می‌باشد. در مورد سیلاب‌ها نیز این موضوع صادق است، اگر مجموع سیلاب‌های موجود در متن یک صد کلمه‌ای اول کمتر از دوم و دوم کمتر از سوم باشد؛ نشانگر این است که طول کلمات متن اول کمتر از متن دوم و آن هم کمتر از متن سوم است. بنابراین هر چه میزان طول کلمات کمتر باشد، یادگیری و یادآوری آن و درک مفاهیم ساده‌تر است (فضل‌الهی، ۱۳۹۴).

یافته‌ها

الف) کتاب ششم ابتدایی بر اساس مهارت‌های اجتماعی آموزش

جدول ۱- جنبه مهارت‌های ارتباطی

مقوله فرعی	مصادیق مقوله‌ها		
برقراری ارتباط	سلام کردن	معرفی خود	مراجعه به مراکز و مکان‌های مختلف
مهارت‌های برقراری دوستی	نحوه انتخاب دوست	ضرورت وجود دوست در زندگی جهت رفع نیازها	کمک به یکدیگر
مهارت‌های برقراری ارتباط	شرکت در سخنانی‌ها و مناظره‌ها	رفت و آمد و معاشرت بیشتر با دوستان	رفتن به سوی جمع

۲- جنبه مهارت‌ها جرات‌ورزی

مصادیق مقوله‌ها		مقوله فرعی
بیان ناراحتی‌ها و احساسات خود	قبول نکردن همه سخنان دیگران	مهارت‌های مربوط به توانایی نه گفتن
تحقیق در مورد کسی	تقاضای به اندازه	مهارت‌های مربوط به بیان نظرات خود
شناخت مسئولیت‌های خود	ابراز وجود و عقابند	مهارت‌های مربوط به شناسایی حقوق خود و دیگران

۳- جنبه مهارت‌های خودگردانی

مصادیق مقوله‌ها		مقوله‌های فرعی
رسیدگی به حالات روحی و جسمی خود	همراه داشتن موارد ضروری با خود	مهارت‌های مراقبت از خود
انتخاب دوست و همراهی مناسب برای مشورت	انتخاب الگویی مناسب برای مشورت	مشورت با دیگران

۴- جنبه مهارت‌های مقابله‌ای

مصادیق مقوله‌ها		مقوله‌های فرعی
حمایت عاطفی	تلاش در پی حل کردن مشکلات	مهارت‌های جلب حمایت دیگران
تعامل با محیط و اطراف	یافتن مسئله مورد نظر	مهارت حل مسئله اجتماعی
جمع‌آوری آنچه مورد نیاز است	داشتن هدف	مهارت‌های برنامه‌ریزی روزانه و عمل به آن

در کتاب درسی مطالعات اجتماعی ششم دبستان در حیطه مهارت‌های اجتماعی در فصول مختلف کتاب مباحث مختلفی ارائه شده است. در ابتدا تعداد پاراگراف‌های هر فصل به همراه میزان درصدی که در کل کتاب دارا هستند را مشخص کردیم. با توجه به جدول شماره ۵- می توان نتیجه گرفت که فصل دوم با ۸۹ پاراگراف بیشترین فراوانی و فصل اول با کمترین فراوانی مواجه است.

جدول ۵- تعداد پاراگراف های موجود در کتاب مطالعات اجتماعی

فصل های کتاب	فراوانی	درصد
فصل اول	۳۵	۱۳,۵
فصل دوم	۸۹	۳۴,۴
فصل سوم	۳۶	۱۳,۹
فصل چهارم	۵۰	۱۹,۳
فصل ششم	۴۸	۱۸,۶
جمع بندی	۲۵۸	۱۰۰

همانطور که نتایج جدول فوق نشان می دهد در کتاب مطالعات اجتماعی سال ششم ابتدایی بیشترین توجه در زمینه مهارت‌های ارتباطی به مقوله مهارت‌های برقراری ارتباط با فراوانی ۱۰ واحد (۴۳/۴ درصد) هست و در فصل سوم و ششم هیچ توجهی به مهارت‌های جرات ورزی نشده است.

جدول ۶- توزیع فراوانی جنبه های ارتباطی

محتوا	توانایی نه گفتن	بیان نیازمندی خود	شناسایی حقوق خود و دیگران
فصل اول (زندگی با دیگران)	۲	۲	۴
فصل دوم (سرزمین ما)	۱	۱	۵
فصل سوم (زندگی در نواحی دیگر جهان)	۱	۱	-
فصل چهارم (زیارت مکان های مقدس)	۱	۱	۱
فصل ششم (ایران بعد از اسلام)	۲	۱	-

جدول ۷- درصد فراوانی در کل کتاب درسی

مهارت‌های ارتباطی	فراوانی در کل کتاب	درصد
برقراری ارتباط با غریبه‌ها	۷	۳۰/۴
برقراری دوستی	۶	۲۶
مهارت‌های برقراری ارتباط	۱۰	۴۳/۴

همانطور که نتایج نشان می‌دهد در کتاب مطالعات سال ششم ابتدایی بیشترین توجه در زمینه مهارت‌های جرات ورزی به مقوله مهارت‌های شناسایی حقوق خود و دیگران ۱۳ درصد (۵۲درصد) هست و همچنین در فصل سوم هیچ توجهی به مهارت‌های جرات ورزی نشده است.

جدول ۸- توزیع فراوانی پاراگراف‌ها بر حسب جنبه جرات ورزی

محتوا	توانایی نه گفتن	بیان نیازهای خود	شناسایی حقوق خود و دیگران
فصل اول (زندگی با دیگران)	۱	۱	۶
فصل دوم (سرزمین ما)	۲	۲	۶
فصل سوم (زندگی در نواحی دیگر جهان)	-	-	-
فصل چهارم (زیارت مکان‌های مقدس)	۲	۲	۱
فصل ششم (ایران بعد از اسلام)	۱	۱	-

جدول ۹- درصد فراوانی جرات ورزی در کتاب درسی

مهارت‌های جرات ورزی	فراوانی در کل کتاب	درصد
توانایی نه گفتن	۶	۲۴
بیان نیازهای خود	۶	۲۴
شناسایی حقوق خود و دیگران	۱۳	۵۲

همانطور که نتایج جدول فوق نشان می دهد در کتاب مطالعات اجتماعی سال ششم ابتدایی بیشترین توجه در زمینه مهارت‌های خودگردانی به مقوله مهارت‌های مشورت با دیگران ۹ واحد (۳۷/۵) هست و همچنین در فصل سوم و ششم خیلی کمتر به مهارت‌های خودگردانی توجه شده است.

جدول ۱۰- توزیع فراوانی پاراگراف ها برحسب جنبه مهارت‌های خودگردانی

محتوا	مهارت‌های مراقبت از خود	مشورت با دیگران	مهارت‌های خودگردانی	نظم پذیری
فصل اول (زندگی با دیگران)	۱	۵	۵	۱
فصل دوم (سرزمین ما)	-	۱	۱	۱
فصل سوم (زندگی در نواحی دیگر جهان)	۲	۱	۱	-
فصل چهارم (زیارت مکان های مقدس)	۲	۱	-	-
فصل ششم (ایران بعد از اسلام)	-	۱	۱	-

جدول ۱۱- درصد فراوانی مهارت‌های خودگردانی در کتاب درسی

مهارت‌های خودگردانی	فراوانی در کل کتاب	درصد
مهارت‌های مراقبت از خود	۵	۲۰/۸
مشورت با دیگران	۹	۳۷/۵
مهارت خودگردانی	۸	۳۳/۳
نظم پذیری	۲	۸/۳

همانطور که نتایج جدول فوق نشان می‌دهد در کتاب مطالعات اجتماعی سال ششم ابتدایی بیشترین توجه در زمینه مهارت‌های مقابله ای به مقوله جلب حمایت دیگران ۱۴ واحد (۵۰درصد) هست.

جدول ۱۲- توزیع فراوانی پاراگراف‌ها برحسب جنبه مهارت‌های مقابله‌ای

محتوا	جاب حمایت دیگران	حل مسئله اجتماعی	مهارت‌های برنامه ریزی
فصل اول (زندگی با دیگران)	۱۳	۱	۲
فصل دوم (سرزمین ما)	-	۱	۳
فصل سوم (زندگی در نواحی دیگر جهان)	-	۱	-
فصل چهارم (زیارت مکان‌های مقدس)	-	۱	۲
فصل ششم (ایران بعد از اسلام)	۱	۲	۱

جدول ۱۳- درصد فراوانی مهارت‌های مقابله‌ای در فصل و کل کتاب درسی

مهارت‌های مقابله‌ای	فراوانی در کل کتاب	درصد
جلب حمایت دیگران	۱۴	۵۰
حل مسئله اجتماعی	۶	۲۱/۴
مهارت‌های برنامه ریزی	۸	۲۸/۵

ب) کتاب ششم ابتدایی بر اساس تحلیل محتوای فرای

برای ارزیابی خوانایی کتاب مطالعات اجتماعی ششم ابتدایی سه نمونه یکصد کلمه‌ای به صورت تصادفی انتخاب شد، سپس تعداد جملات موجود در متون مذکور مشخص و پس از آن مقدار هجاهای موجود در متن‌های منتخب، شمرده شد و در نهایت میانگین جملات و هجاهای به شرح جدولی که در ادامه به آن اشاره می‌شود، به دست آمد.

جدول ۱۴- شمارش کلمات و تعداد هجاهای مربوط به متن انتخاب شده اول

شماره	کلمه	تعداد هجا	شماره	کلمه	تعداد هجا	شماره	کلمه	تعداد هجا
۱	گاهی	۲	۶۹	آنها	۲	۳۵	است	۱
۲	ممکن	۲	۷۰	بخواهند	۳	۳۶	باعث	۳
۳	است	۱	۷۱	با	۱	۳۷	نگرانی	۴
۴	یک	۱	۷۲	فشار	۲	۳۸	خانواده‌اش	۵
۵	فرد	۱	۷۳	و	۱	۳۹	می‌شود	۳
۶	نظرات	۳	۷۴	اصرار	۲	۴۰	و	۱
۷	و	۱	۷۵	خواسته‌های	۴	۴۱	به	۱
۸	عقایدی	۴	۷۶	نادرست	۴	۴۲	سلامت	۴
۹	داشته	۲	۷۷	خودشان	۳	۴۳	خویش	۱
۱۰	باشد	۲	۷۸	را	۱	۴۴	و	۱
۱۱	که	۱	۷۹	به	۱	۴۵	دیگران	۳
۱۲	می‌داند	۳	۸۰	او	۱	۴۶	لطمه	۲
۱۳	درست	۲	۸۱	بقبولانند	۵	۴۷	می‌زند	۳
۱۴	است	۱	۸۲	موقعیت	۵	۴۸	پس	۱
۱۵	و	۱	۸۳	شماره	۳	۴۹	تصمیم	۲
۱۶	می‌خواهد	۳	۸۴	ی	۱	۵۰	می‌گیرد	۳
۱۷	به	۱	۸۵	(۳)	۱	۵۱	که	۱
۱۸	آنها	۲	۸۶	را	۱	۵۲	با	۱
۱۹	پایبند	۲	۸۷	بخوانید	۳	۵۳	آنها	۲
۲۰	باشد	۲	۸۸	می‌داند	۳	۵۴	بازی	۲
۲۱	اما	۲	۸۹	که	۱	۵۵	نکند	۳
۲۲	هنگام	۳	۹۰	اگر	۲	۵۶	ولی	۲
۲۳	تصمیم‌گیری	۴	۹۱	به	۲	۵۷	دوستان	۳
۲۴	تحت	۲	۹۲	دوستانش	۳	۵۸	با	۱
۲۵	تأثیر	۳	۹۳	پاسخ	۲	۵۹	سخنانشان	۵
۲۶	نظر	۲	۹۴	مثبت	۳	۶۰	او	۱
۲۷	و	۱	۹۵	بدهد	۳	۶۱	را	۱
۲۸	صحبت‌های	۴	۹۶	تصمیمی	۳	۶۲	تحت	۲
۲۹	دوستانش	۳	۹۷	گرفته	۱	۶۳	فشار	۲
۳۰	قرار	۲	۹۸	است	۱	۶۴	قرار	۲
۳۱	بگیرد	۳	۹۹	که	۴	۶۵	می‌دهند	۳

۲	همان	۱۰۰	۴	بر	۶۶	۱	به	۳۲
***	***	***	۱	خلاف	۶۷	۴	عبارت	۳۳
***	***	***	۳	مقررات	۶۸	۲	دیگر	۳۴

جدول ۱۵- شمارش کلمات و تعداد هجاهای مربوط به متن انتخاب شده دوم

شماره	کلمه	تعداد	شماره	کلمه	تعداد	شماره	کلمه	تعداد
۱	در	۱	۲	نامتعالی	۵	۳	بخشی	۲
۲	برنامه‌ای	۴	۱	به	۱	۳	از	۳
۳	متعالی	۴	۲	بعضی	۲	۳	زندگی	۳
۴	استراحت	۴	۱	از	۱	۳	روزانه	۳
۵	و	۱	۳	بخش‌های	۳	۱	ی	۱
۶	خواب	۱	۳	زندگی	۳	۱	خود	۱
۷	درس	۱	۲	کمتر	۲	۱	را	۱
۸	خواندن	۲	۱	یا	۱	۱	به	۱
۹	عبادت	۳	۱	بیش	۱	۱	این	۱
۱۰	کردن	۲	۱	از	۱	۱	کار	۱
۱۱	و	۱	۲	حد	۲	۳	اختصاص	۳
۱۲	تفریح	۲	۲	لازم	۲	۳	بدهیم	۳
۱۳	و	۱	۳	توجه	۳	۱	در	۱
۱۴	سرگرمی	۳	۳	می‌شود	۳	۴	برنامه‌ای	۴
۱۵	به	۱	۲	همه	۲	۴	متعالی	۴
۱۶	اندازه	۳	۱	ی	۱	۴	استراحت	۴
۱۷	ی	۱	۱	ما	۱	۱	و	۱
۱۸	کافی	۲	۲	نیاز	۲	۲	خواب	۲
۱۹	وجود	۲	۲	داریم	۲	۲	کافی	۲
۲۰	دارد	۲	۱	که	۱	۲	وجود	۲
۲۱	و	۱	۱	از	۱	۲	دارد	۲
۲۲	هر	۱	۳	طریقی	۳	۱	دیر	۱
۲۳	کار	۱	۲	نماز	۲	۳	خوابیدن	۳
۲۴	ی	۱	۲	دعا	۲	۱	و	۱
۲۵	در	۱	۱	و	۱	۲	کمبود	۲

۲۶	موقع	۳	۶۰	خواندن	۳	۹۴	خواب	۱
۲۷	مناسب	۳	۶۱	قرآن	۲	۹۵	بر	۱
۲۸	انجام	۲	۶۲	با	۱	۹۶	سلامت	۴
۲۹	می شود	۳	۶۳	خداوند	۳	۹۷	جسم	۱
۳۰	به	۱	۶۴	ارتباط	۳	۹۸	و	۱
۳۱	عکس	۱	۶۵	برقرار	۳	۹۹	روان	۳
۳۲	در	۱	۶۶	کنیم	۲	۱۰۰	ما	۱
۳۳	برنامه	۳	۶۷	و	۱	***	***	***
۳۴	ی	۱	۶۸	باید	۲	***	***	***

جدول ۱۶- شمارش کلمات و تعداد هجاهای مربوط به متن انتخاب شده سوم

شماره	کلمه	تعداد	شماره	کلمه	تعداد	شماره	کلمه	تعداد
۱	حدود	۳	۳۵	را	۱	۶۹	کردند	۲
۲	چهار	۲	۳۶	از	۲	۷۰	و	۱
۳	قرن	۲	۳۷	مسلمانان	۴	۷۱	توانستند	۴
۴	پیش	۱	۳۸	خریداری	۴	۷۲	از	۱
۵	تجارت	۳	۳۹	می کردند	۳	۷۳	این	۱
۶	و	۱	۴۰	در	۱	۷۴	مطالعات	۲
۷	داد و ستد	۴	۴۱	این	۱	۷۵	استفاده	۴
۸	میان	۳	۴۲	رفت و آمدها	۵	۷۶	کنند	۲
۹	اروپائیان	۵	۴۳	مطالعات	۲	۷۷	به	۱
۱۰	و	۱	۴۴	و	۱	۷۸	تدریج	۲
۱۱	مسلمانان	۴	۴۵	فنون	۳	۷۹	مطالعات	۲
۱۲	گسترش	۳	۴۶	مسلمانان	۴	۸۰	و	۱
۱۳	یافته	۲	۴۷	مورد	۳	۸۱	فنون	۳
۱۴	بود	۱	۴۸	توجه	۳	۸۲	مسلمانان	۴
۱۵	اروپائیان	۵	۴۹	آنها	۲	۸۳	به	۱
۱۶	از	۱	۵۰	قرار	۲	۸۴	شیوه‌های	۴
۱۷	طریق	۳	۵۱	می گرفت	۳	۸۵	مختلف	۳
۱۸	دریا	۲	۵۲	اروپائیان	۵	۸۶	به	۱
۱۹	ی	۱	۵۳	کتاب‌های	۴	۸۷	اروپا	۳

۳	انتقال	۸۸	۴	پزشکی	۵۴	۵	مدیرانه	۲۰
۱	یافت	۸۹	۳	جهان	۵۵	۱	و	۲۱
۳	تجارت	۹۰	۲	اسلام	۵۶	۳	شمال	۲۲
۱	و	۹۱	۱	و	۵۷	۳	آفریقا	۲۳
۴	بازرگانی	۹۲	۳	بسیاری	۵۸	۴	محصولاتی	۲۴
۱	در	۹۳	۴	کتاب‌های	۵۹	۳	نظیر	۲۵
۳	اروپا	۹۴	۳	دیگر	۶۰	۲	شکر	۲۶
۲	رونق	۹۵	۳	مطالعات	۶۱	۲	قهوه	۲۷
۱	یافت	۹۶	۲	اسلام	۶۲	۲	کاغذ	۲۸
۳	تجارت	۹۷	۱	ی	۶۳	۳	قطب‌نما	۲۹
۲	موجب	۹۸	۱	را	۶۴	۲	دارو	۳۰
۱	شد	۹۹	۱	به	۶۵	۱	ی	۳۱
۲	ثروت	۱۰۰	۳	زبان	۶۶	۳	گیاهی	۳۲
***	***	***	۳	خودشان	۶۷	۱	و	۳۳
***	***	***	۳	ترجمه	۶۸	۳	ادویه	۳۴

پس از اینکه کلمات و تعداد هجاهای متون انتخاب شده در جدول‌های جداگونه بررسی شد، نتایج نهایی در قالب یک جدول ارائه شد. در این جدول به بیان میانگین جملات و هجاهای پرداخته می‌شود و با توجه به یافته‌های حاصل شده، به نتیجه‌گیری در خصوص بررسی کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم دبستان بر اساس روش فرای پرداخته می‌شود.

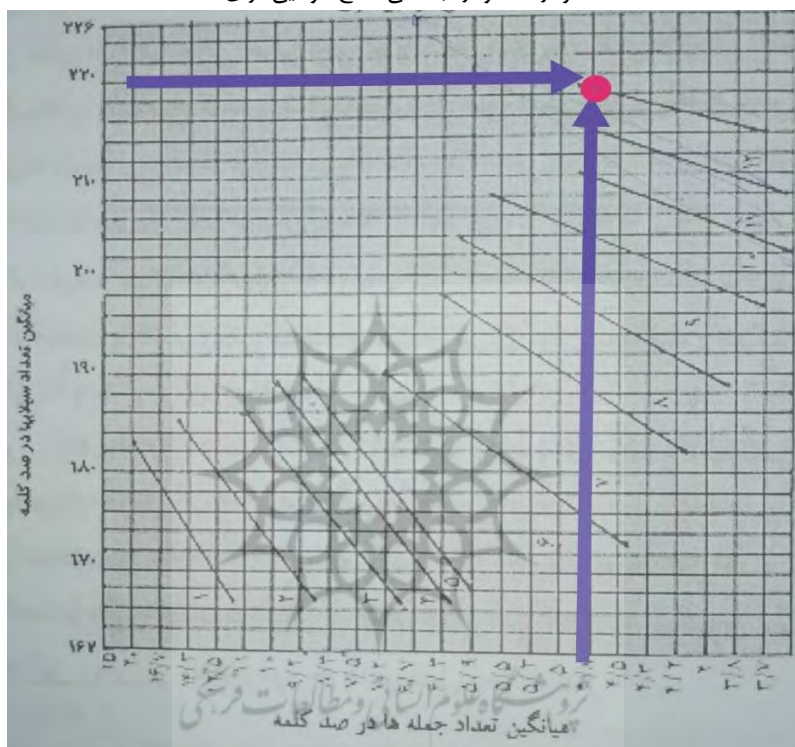
جدول ۱۷- میانگین تعداد هجا و جملات در متون انتخاب شده

متون انتخاب شده	شماره صفحه	تعداد کلمات	تعداد هجا	تعداد جملات
متن اول	۲۱	۱۰۰	۲۲۳	۵,۱
متن دوم	۶۸	۱۰۰	۱۹۶	۴,۱۱
متن سوم	۱۰۶	۱۰۰	۲۴۳	۵,۴
جمع	***	۳۰۰	۶۶۲	۱۴,۶۱
میانگین	***	۱۰۰	۲۲۰,۶	۴,۸۷

یافته‌های جدول ۱۷- حاکی از آن است که تعداد جملات در متن انتخابی اول، ۵,۱ می‌باشد و در متن دوم، تعداد جملات ۴,۱۱ بوده و متن سوم نیز دارای ۵,۴ جمله می‌باشد. تعداد هجاهای موجود در متن اول، ۲۲۳ مورد و در متن دوم، ۱۹۶ مورد و در متن سوم، تعداد هجاهای به کاررفته ۲۴۳ مورد

می‌باشد. میانگین تعداد هجاها در متون انتخاب شده، ۲۲۰٫۶ بوده و میانگین جملات در متون انتخاب شده، ۴٫۸۷ می‌باشد. با توجه به نتایج فوق می‌توان گفت که اصل سادگی به دشوار یا دشوار به سادگی در کتاب رعایت نشده است و مؤلفان کتب درسی، چیش مطالب را بر اساس الگوی خاصی انجام نداده‌اند.

نمودار ۱- نمودار اجتماعی سطح خوانایی فرای

با توجه به اطلاعات مندرج در نمودار بالا، می‌توان اینگونه بیان کرد که مطالب موجود در کتاب مطالعات اجتماعی ششم دبستان، مناسب پایه دوازدهم بوده و متون به کار رفته در آن برای دانش‌آموزان کلاس ششم، دشوار می‌باشد؛ در واقع می‌توان اذعان داشت که ضعف دانش‌آموزان در چنین دروسی، تا حدودی مربوط به تدوین و تألیف کتاب‌ها با مطالبی فراتر از سطح درک دانش‌آموز می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از پژوهش حاضر تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی و ششم دبستان بر اساس مولفه مهارت‌های اجتماعی و به روش فرای بود. در تبیین یافته‌های پژوهش می‌توان ذکر کرد که کتاب

درسی به مثابه یک ابزار آموزشی به شمار می‌شود که بیشتر فعالیت‌های آموزشی حول محور این ابزار انجام می‌شود و معلم فعالیت‌های خود را بر این اساس تنظیم کرده و ارائه می‌دهد. کتاب درسی را می‌توان مجموعه‌ای متون، تصاویر و فعالیت‌هایی دانست که روی هم رفته به دنبال آن است که اطلاعات مفیدی را در اختیار فراگیران قرار دهد؛ البته نکته حائز اهمیت این است که کتاب درسی باید شامل محتوا و تصاویری باشد که برای مخاطب جذاب و گیرا باشد و فرق را به یادگیری آن مطلب، ترغیب کند.

کتاب درسی برای آنکه بتواند فرد را به سمت اهداف آموزشی هدایت کند، باید محتوایی مناسب داشته باشد و تشخیص این امر که محتوای مناسب چیست، را می‌توان با روش‌های مختلفی بدست آورد که در این مقاله به روش تحلیل محتوا بر اساس روش سطح خوانایی فرای به دنبال آن هستیم تا به پاسخ این برسیم که آیا محتوای موجود در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم دبستان، با سطح خوانایی دانش‌آموزان این پایه تناسب و هماهنگی دارد یا خیر. بر اساس مؤلفه مهارت‌های اجتماعی به روش فرای با توجه به یافته‌ها می‌توان گفت در کتاب مطالعات اجتماعی ششم ابتدایی، مهارت‌های اجتماعی در فصول مختلف ارائه شده است. بیشترین توجه در زمینه مهارت‌های ارتباطی به مقوله مهارت‌های برقراری ارتباط، بیشترین توجه در زمینه مهارت‌های خودگردانی به مقوله مهارت‌های مشورت با دیگران و بیشترین توجه در زمینه مهارت‌های جرات ورزی به مقوله مهارت‌های شناسایی حقوق خود و دیگران می‌باشد

با استناد بر یافته‌های جدول (۴)، مشخص شده است که تعداد جملات در متن انتخابی اول، ۵،۱ می‌باشد و در متن دوم، تعداد جملات ۴،۱۱ بوده و متن سوم نیز دارای ۵،۴ جمله می‌باشد. تعداد هجاهای موجود در متن اول، ۲۲۳ مورد و در متن دوم، ۱۹۶ مورد و در متن سوم، تعداد هجاهای به کاررفته ۲۴۳ مورد می‌باشد. میانگین تعداد هجاهای در متون انتخاب شده، ۲۲۰،۶ بوده و میانگین جملات در متون انتخاب شده، ۴،۸۷ می‌باشد. با توجه به نتایج فوق می‌توان گفت که اصل سادگی به دشوار یا دشوار به سادگی در کتاب رعایت نشده است و مؤلفان کتب درسی، چپش مطالب را بر اساس الگوی خاصی انجام نداده‌اند. همچنین بر اساس نمودار (۱) مشخص گردید که مطالب موجود در کتاب، برای پایه دوازدهم مناسب بوده و این مطالب برای دانش‌آموزان کلاس ششم دشوار بوده و با سطح خوانایی آنان تناسب ندارد.

با به کارگیری اطلاعات حاصل از تحلیل محتوای کتاب های مطالعاتی ششم ابتدایی سوالات تحقیق پیرامون هر کتاب به طور جداگانه محک زده شد با توجه به اهداف کلی برنامه جدید مطالعات ابتدایی به جمع بندی کلی درباره نتایج تحقیق دست خواهیم یافت در پایان پیشنهادهای در اختیار دست اندرکاران تعلیم و تربیت و پژوهش گرانی که قصد دارند در این زمینه به پژوهش بپردازند، قرار خواهد گرفت.

بر اساس نتایج تجزیه و تحلیل مشخص گردید در محتوای کتاب، بیشتر از عملکرد کاربرد استفاده شده است و با نتایج تحقیق پاک مهر و دهقانی (۱۳۸۱) همسو است. ولی با نتایج تحقیق امیراحدی و همکاران (۱۳۸۱) که بر اساس الگوی حل مسئله دیویی نشان داد که در کتاب نسبت به حل مسئله کم توجهی شده است، مغایر است. طبق تجزیه و تحلیل های انجام شده از میان ارائه های اولیه بیشتر از بیان مثال (بخش ارائه) استفاده شده است. بعد از بخش ارائه، نمونه سوالات از بخش (تمرین) بیشترین مقدار را به خود اختصاص داده است. که با تحقیقات حسن مرادی (۱۳۸۸) همسو می باشد. بررسی های انجام شده روی تجزیه و تحلیل نتایج نشانگر این است که در این کتاب اصل تفکیک و تنوع مثال به میزان مناسب استفاده شده است و از سایر اصول مانند سطح دشواری و همسازی کمتر استفاده شده است که با نتایج به دست آمده از تحقیق حسنلو و همکاران (۱۳۸۱) مطابقت دارد. بررسی های انجام شده در حیطه مهارت های آموزشی نشان می دهد که دانش آموزان در برقراری ارتباط در حالت مطلوبی قرار دارند اما در بیان احساسات در سطح متوسطی هستند و باید تقویت شود.

باتوجه به آنچه ذکر شده و مشکلات مورد نظر شناسایی شد. برای رفع این ابهامات و عیوب کتب درسی پیشنهادات زیر طرح می شود:

- مؤلفان کتب درسی باید در انتخاب محتوا و مطالب آموزشی دقت بیشتری از خود نشان داده و با شناسایی سطح دانش و مطالعات دانش آموزان، مطالب را متناسب با سن تحصیلی آنان تألیف نمایند.

- مؤلفان کتب درسی می تواند قبل از ارائه کتاب، به صورت آزمایشی نتایج استفاده از مطالب کتاب را مشاهده کنند و با مشاهده بازخوردی برخلاف اهداف، در چیش محتوا تجدیدنظر کنند.

- جلسات و دوره هایی برای معلمان برگزار شود و در طی این جلسات، معلمان با روش های نوین تدریس آشنا شوند و در کلاس از این روش ها استفاده کنند.

- گزینش و انتخاب مؤلفان کتاب درسی به گونه ای باشد که افراد انتخاب شده مسلط بر محتوای

کتاب درسی بوده و در رشته و تخصص خود مشغول به تدوین کتاب شوند.

-در نوع دانش، موضوعات عملی را در صدر اهداف قرار دهند، در تدوین کتاب راهنمای معلم بین موضوعات درسی (حقایق، مفاهیم، روش کار و اصول و قوانین) تفاوت قایل شوند تا از خطای مباحث و موضوعات جلو گیری به عمل آید.

-ارایه مثال ها همراه با غیر مثال ها در هر دو کتاب صورت پذیرد و مثال های جدید و متنوعی طرح شود تا میزان یادگیری فرا گیران تمیز بیژ مثال از غیر مثال افزایش یابد

-در کتاب ششم، مثال ها از ساده به مشکل مطرح شود تا تفاوت های فردی رعایت شده، فراگیران بتوانند به آسانی بر مشکلات آموزشی غلبه کنند.

-افزایش ساعت آموزشی برای درس مطالعات تا زمینه برای مؤلفان و معلمان جهت استفاده از روش های بیشتر برای تألیف و ارائه درسه‌ها.

-استفاده از مطالبی که در زندگی روزمره دانش آموز کاربرد بیشتری داشته باشد تا مطالب برای دانش آموز ملموس تر باشد.

منابع و مأخذ

- اسلامی، فرزانه؛ یارعلی، جواد؛ شواخی، علیرضا؛ عریضی، فروغ السادات. (۱۳۹۸). بررسی مهارت‌های ارتباطی اجتماعی در کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی. فصلنامه تعلیم و تربیت، ۲۴(۱)، ۱۹۱ - ۲۲۱.
- آل احمدی، مریم، و شرفی ابقا؛ افسانه (۱۳۹۵). اهمیت و لزوم استفاده از کتاب درسی به روز در فرآیند یاددهی - یادگیری. کنفرانس ملی دانش و فناوری روانشناسی، مطالعات تربیتی و جامع روانشناسی ایران. حسن مرادی، نرگس (۱۳۸۸). تحلیل محتوای کتاب درسی. تهران: آبیژ.
- حسینی نسب، داود (۱۳۹۷). تحلیل محتوای کتب فارسی دوره ابتدایی، تبریز: دانشگاه تبریز.
- حسینی نسب، داوود؛ دهقانی، مرضیه. (۱۳۸۷). تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات دوره راهنمایی بر اساس مهارت‌های اجتماعی و بررسی دیدگاه‌های این دوره درباره محتوای کتاب‌های فوق الذکر، فصلنامه تعلیم و تربیت، ۲۴(۲)، ۷۹ - ۹۸.
- خدمتیان؛ محمدمین، ستوده؛ منصور، زاهدی؛ کاظم، و حاجی نسب؛ میلاد (۱۳۹۶). ارزیابی و سنجش خوانایی کتاب مطالعات اجتماعی ششم ابتدایی بر اساس فرمول فرای، گانینگ و فلش. اولین همایش رویکردهای نوین آموزشی و پژوهشی در تعلیم و تربیت.
- دهقانی، مرضیه. (۱۳۸۸). تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس مهارت‌های اجتماعی با توجه به دیدگاه آموزگاران. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ۸(۳۱)، ۱۲۱ - ۱۴۸.
- دهقانی، مرضیه؛ امین خندقی، مقصود. (۱۳۹۰). تحلیلی بر وضعیت موجود طراحی برنامه درسی تربیت اجتماعی دوره راهنمایی بر مبنای تحلیل محتوای کتاب‌های درسی و اسناد مرتبط برنامه درسی. پژوهش‌های برنامه درسی، ۱(۲)، ۱۳۱ - ۱۷۶.
- رحیم زاده؛ شادی، حاجی؛ بینا، و پورقلی؛ حمید (۱۳۹۵). تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی ششم ابتدایی بر اساس روش ویلیام رومی و فرمول خوانایی فرای. کنفرانس جهانی روانشناسی و مطالعات تربیتی، حقوق و مطالعات اجتماعی در آغاز هزاره سوم.
- رسولی، مهستی؛ امیرآشایی، زهرا (۱۳۹۳). تحلیل محتوا با رویکرد کتب درسی. تهران: جامعه‌شناسان.
- ریسی، علی؛ حاجی کرم، عباس، بخشی، فاضل؛ تهرانی زاده، محمد و امانی، فرشید. (۱۳۹۹). پیش بینی اعتیاد به اینترنت مبتنی بر مهارت‌های اجتماعی و امنیت روانی در میان دانشجویان دانشگاه ژورنال شناخت روانشناسی و روانپزشکی. ۷(۲): ۱۲۸-۱۳۹.

زندیه؛ مریم، امینی گیلوان؛ روح الله، فضل الهی؛ سیف الله، و حیدری؛ فاطمه (۱۳۹۴). ارزیابی و سنجش خوانایی کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی بر اساس فرمول‌های فلش و لافلین. کنفرانس سالانه رویکردهای نوین پژوهشی در مطالعات انسانی.

شیخ زاده، مصطفی (۱۳۸۷). تحلیل محتوای سطح خوانایی کتاب‌های بخوانیم چهارم و ششم ابتدایی بر اساس شاخص سطح خوانایی گانینگ. فصلنامه مطالعات برنامه درسی، ۳(۹)، ۸۴-۱۰۸.

فضل الهی، سیف اله (۱۳۹۴). ارزشیابی و تحلیل محتوای کتاب زبان انگلیسی سال سوم راهنمایی تحصیلی بر اساس مدل‌های تحلیل محتوا و بررسی دیدگاه دبیران مربوطه. پایان نامه کارشناسی ارشد مطالعات تربیتی؛ گرایش برنامه ریزی آموزشی، دانشکده تحصیلات تکمیلی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان اصفهان.

فضل الهی؛ سیف اله، و ملکی توانا؛ منصوره (۱۳۹۰). ارزیابی و سنجش خوانایی کتاب مطالعات پایه سوم ابتدایی بر اساس پنج فرمول فرای، گانینگ، فلش، لافلین و کلوز. فصلنامه مطالعات برنامه درسی ایران، ۶(۲۲)، ۱۶۲-۱۴۱.

قاسمی، اسماعیل؛ مجیدی پرست، سجاد (۱۳۹۳). تحلیل محتوای مقولات مهارت‌های اجتماعی در کتاب درسی تعلیمات اجتماعی سال اول راهنمایی. پژوهش در برنامه ریزی درسی، ۱۱(۱۶)، ۸۳ - ۷۴
نظریانی فرد؛ فاطمه، و رجبی؛ اصغر (۱۳۹۷). بررسی سطح خوانایی کتاب فارسی خوانداری ششم ابتدایی با استفاده از پنج شاخص خوانایی. ششمین کنفرانس ملی توسعه پایدار در مطالعات تربیتی و روانشناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی.

Dowd, T. & Tierney, J. (7777). Teaching social skills to youth: A step-bystep guide to 222 basic to complex skills plus helpful teaching techniques. Boys Town, NE: Boys Town Press

Eshnalt & MF, (0000) Generation of Interpersonal stress ful EventsEvaluation of Social Skills with Youngsters (MESSY) for children with autism.

Gresham, F. M., Van, M. B., & Cook, C. R. (6666). Social skills training for teaching guide to 222 basic to complex skills plus helpful teaching techniques.

Matson, J. L., Hess, J. A., & Mahan, S. (3333). Moderating effects of challenging

Matson, J. L., Horovitz, M., Mahan, S., & Fodstad, J. (3333). Reliability of the Matson

Rao, P. A., Beidel, D. C., & Murray, M. J. (8888). Social skills interventions for children replacement behaviors: Remediating acquisition deficits in at-risk

students. spectrum disorders. Research in Autism Spectrum Disorders, 7(2), 555- 000.

Sun J, Liu Q, & Yu L. (0000). Child neglect, psychological abuse and smartphone addiction among Chinese adolescents: The roles of emotional intelligence and coping style. Computers in Human Behavior. ::: 44-33.

with Asperger's syndrome or high-functioning autism: A review and recommendations. Journal of Autism and Developmental Disorders, 88, 333-111.

Content analysis of the sixth grade social studies textbook based on the social skills component

Pari Fahandezh saadi, Hossein Aflakifard

Abstract

The purpose of this study was to analyze the content of sixth grade social studies textbooks based on social skills components using the Fry method. The research method used in this study was qualitative and the content analysis method was legible beyond the social skills component and the statistical population included the sixth book of social studies. To review the sixth elementary social studies textbook based on the skill component and method beyond the randomly selected statistical sample, included three 000-word texts from the beginning, middle and end of the textbook. Based on the component of social skills in the Fry method, according to the findings, it can be said that in the sixth elementary social studies book, social skills are presented in different chapters. The most attention in the field of communication skills is in the category of communication skills, the most attention in the field of self-governance skills is in the category of consulting skills with others and the most attention in the field of courage is in the category of self-recognition skills. The principle of simplicity or difficulty is simply not observed in the book, and the authors of the textbooks have not arranged the contents according to a specific pattern. Also, based on the Fry index chart, it was determined that the contents of the book are suitable for the twelfth grade, and these contents are difficult for sixth grade students and do not fit their reading level. At the end of the research and according to the obtained results, suggestions are presented that by acting on them, we can see the organization and ordering of the content of the textbooks and in accordance with the class and age level of the students, the materials were presented purposefully.

Keywords: Textbooks, Social Studies, Sixth Grade, Content Analysis, Fry Readability Level

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی